

Hicrî 6. Asırda Yaşamış Rakkalı Bir Müderrisin Bilinmeyen Nâdir Bir Eseri (Sâid b. Ahmed b. Ebubekir el-Hanefî'nin “el-Cem'ü beyne'l-fetvâ ve't-takvâ fî muhiimmâti'd-dîni ve'd-dünyâ” Adlı Eseri)

Abdurrahman Yıldırım¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Abdurrahman Yıldırım (Arş. Gör.), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: abdurrahmanyildirim1@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-0651-2889

Başvuru/Submitted: 26.01.2020 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 26.01.2020 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 04.02.2020 •
Kabul/Accepted: 23.01.2020

Atıf/Citation: Yıldırım, Abdurrahman. Hicrî 6. Asırda Yaşamış Rakkalı Bir Müderrisin Bilinmeyen Nâdir Bir Eseri (Sâid b. Ahmed b. Ebubekir el-Hanefî'nin “el-Cem'ü beyne'l-fetvâ ve't-takvâ fî muhiimmâti'd-dîni ve'd-dünyâ” Adlı Eseri. *İslam Tetkikleri Dergisi-Journal of Islamic Review* 10/1, (Mart 2020): 413-420. <https://doi.org/10.26650/iuitd.2020.680233>

A. Eserin Müellifi

1. Hayatı

Bu eserin müellifi hakkında kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Müellifin tam adı “Sâ'id b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Hanefî”dir.¹ Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-zunûn*'da müellifi iki farklı yerde eseriyle beraber zikretmiş, ancak müellifin ismini bir yerde Sâ'id b. Mansur er-Râzî diye,² başka bir yerde ise Sâ'id b. Muhammed b. Ahmed er-Râzî şeklinde ifade etmiştir.³ Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920) da eserinde müellifin adını Sâ'id b.

1 Buradaki isimlendirme, müellifin nüshasında başlığın altında kendi ismini yazdığı şekli esas alınarak yazılmıştır. Makamatü'l-Hanefî adlı eserde müellifin adı “Ebü'l-Alâ' (b.) Sâ'id b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ahmed er-Râzî el-Hanefî” şeklindedir. Bkz. *Makamatü'l-Hanefî ve İbn Nakiya ve gayruhüma* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil, 1331), 4.

2 Hacı Halife Mustafa b Abdullah Katib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Tahran: Mektebettü'l-İslamiyye, 1967), 1/611.

3 Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2/1386.

Muhammed b. Ahmed er-Râzî şeklinde belirterek Katip Çelebi'ye bir açıdan mutabık kalmıştır.⁴ *Keşfü'z-zunûn* sahibi başka bir eserinde ise müellifi ve iki eserini tek bir yerde zikretmiş ve ismini bu sefer Sâ'id b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ahmed er-Râzî şeklinde belirtmiştir.⁵ Kâtip Çelebi de dahil olmak üzere tarih ve tabakat kitaplarında müellifin ismi ve çalışmanın ileri kısımlarında açıklandığı üzere iki eseri dışında bir bilgiye rastlanamamıştır.⁶

Muhammed Zâhid el-Kevserî, Beyazıt Câmii dersiâmlarından, Dârülfünûn müderrislerinden ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Müdürlerinden İsmail Sâib Sencer hakkında yazdığı bir makalede müellifin hayatıyla ilgili bilgiler vermekte;⁷ fikhî mezheplerin birbirine yaklaştırılması konusuyla alakalı kaleme aldığı bir başka makalede de bu çalışmada incelenen yazma esere ve müellifine atıfta bulunmaktadır.⁸ Kevserî makalesinde, Birinci Dünya Savaşı esnasında bir medreseyi açmak için gittiği Kastamonu'da bu eseri iki cilt halinde⁹ gördüğünden ve incelediğinden bahsetmektedir. Kevserî, müellif Sâid b. Ahmed er-Râzî'nin Nüreddin Zengî zamanında Rakka'daki Hanefî Medresesi'nde müderris olduğunu,¹⁰ kitabı hicrî 570 (1174-5) yılında yazdığını, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'ye¹¹ yetiştğini aktarmaktadır. Ayrıca Bağdat'taki Nizâmiye medresesi'nin müderrisi Şerefüddîn ed-Dımaşkî'den ilim, *en-Nâfi'* adlı eserin sahibinden¹² ise fıkıh öğrendiğini belirlemektedir. Kevserî, müellifin üç eserine de değinerek makalesini sonlandırmaktadır.

- 4 Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin* (Tahran: Mektebetü'l-İslamiyye, 1967), 2/396.
- 5 Hacı Halife Mustafa b Abdullah Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl* (İstanbul: Ma'hadü'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Arabîyye İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2010), 2/171.
- 6 Ebü Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b Muhammed el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakati'l-Hanefiyye* (Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1978), 2/259; Takıyyüddin b Abdülkadir et-Temimî el-Gazzi et-Temimî, *Tabakatü's-seniyye fî teracimi'l-hanefiyye* (Riyad: Dârü'r-Rifâi, 1983), 4/78; Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*, 2/171; Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 1/611, 2/1386; Paşa, *Hediyetü'l-arifin esmaü'l-müellifin ve asarü'l-musannifin*, 2/396; Bekr b. Abdullah Ebü Zeyd, *Tabakatü'n-nessabin* (Riyad: Dârü'r-Reşid, 1987), 62.
- 7 Muhammed Zahid el-Kevserî, *Makalatü'l-Kevserî* (Humus: Ratib Hakimi, 1968), 123.
- 8 Kevserî, *Makalatü'l-Kevserî*, 433. Kevserî'nin bu makalesi "İlmin Kaybı: Allâme İsmail Sâib Sencer" adıyla Dr. Öğr. Üyesi Musa Alak tarafından tercüme edilmiştir. Bkz.: Muhammed Zahid el-Kevserî, "İlmin Kaybı: Allâme İsmail Sâib Sencer", *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, trc. Musa Alak, 12 (2018): 495-506.
- 9 Makalenin ilerleyen sayfalarında bahsedileceği üzere eserin ikinci cildinin olması gereken bir sonraki demirbaş numarasında farklı bir eser kayıtlı olduğundan yalnızca ilk cildi elimizdedir.
- 10 Sâ'id b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Hanefî, *el-Cem'ü beyne'l-fetvâ ve'l-takvâ fî muhimmâti'd-dîni ve'd-dünyâ* (Kastamonu: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 2b.
- 11 Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî: Ebü'n-Necîb Ziyâüddîn Abdülkâhir b. Abdillâh b. Muhammed b. Ammüye el-Bekrî es-Sühreverdî (ö. 563/1168). "Süfî, fakih ve muhaddis". Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Reşat Öngören, "Sühreverdî, Ebü'n-Necîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 38/35-36.
- 12 Ebü'l-Kâsım Nâsirüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Alî el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkindî (ö. 556/1161). "Hanefî fakihî". Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/479-480.

Müellifin ismi, ilgili nüshada kitap isminin altında açıkça Sâid b. Ahmed b. Ebubekir el-Hanefî şeklinde yazılıdır.¹³ Müellif nüshası olan bu çalışmada müellifin adı eserde yazan şekli ile dikkate alınmıştır. Müellif hakkında tabakat kitaplarında neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kevserî de Kastamonu’da bulunduğu esnada kitabı mütalaa etmiş ve kuvvetle muhtemel bu bilgileri müellifin eserinden ve kenarındaki notlarından elde ederek aktarmıştır.

2. Eserleri

Müellifin bu çalışmada incelenen eseri dışında altı eseri daha olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan yalnızca iki tanesine ulaşılmış olup diğerlerine Türkiye’deki ve ulaşabildiğimiz Arap dünyasındaki kütüphanelerde rastlanamamıştır. Kevserî, eserinde *Nedîmü’l-Ümerâ* ve *Hulâsatü’l-Mizân* adlı eserlerinden bahsetmektedir.

a. *Makâmâtü’l-Hanefî*: Bu çalışmada incelenen eser dışında müellifin ulaşabildiğimiz tek eseridir. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Koleksiyonu’nda 4109 numarada kayıtlı olarak mevcuttur. Ayrıca bu eser, Osman Rescher tarafından başka müelliflerin kaleme aldığı makâmâtlar ile basılmıştır.¹⁴ Bu neşirde müellifin Makâmât’ı ilk sırada (s. 2-115) yer almaktadır. Müellifin Makâmât’ında her bir makâme sonunda, o makâmede geçen garip kelimelerin açıklandığı bölümler, matbu nüshada dipnota kaydırılmış, böylece müellifin ifadeleriyle nâşirin ifadeleri karışmıştır. Son olarak müellifin aşağıda belirtilen *es-Sevânih* ve *er-Risâletü’l-mecdiyye fi’l-’ibâdâti’ş-şer’iyye* adlı eserleri yalnızca bu eserin dipnotlarında müellifin atfı sayesinde tespit edilmiştir.

b. *Nedîmü’l-Ümerâ*: Müellifin bu çalışmada incelenen eserinde¹⁵ ve Makâmât eserinde atıf yapması sebebiyle tespit edilen bir eseridir.¹⁶ Ayrıca Kevserî de makalesinde müellifin muhâdarâtla ilgili bu eserinden bahsetmektedir.

c. *Hulâsatü’l-Mizân*: Müellifin bu çalışmada incelenen eserinde¹⁷ zikrettiği bir eseridir. Kevserî makalesinde müellifin bu isimde bir usûl eseri olduğunu belirtmiştir.¹⁸

d. *es-Sevânih*: Müellifin Makâmât eserinde atıf yaptığı eseridir.¹⁹

e. *er-Risâletü’l-mecdiyye fi’l-’ibâdâti’ş-şer’iyye*: Müellifin Makâmât eserinde atıf yaptığı ve isminden de anlaşıldığı üzere ibadet konularına yer verdiği eseridir.²⁰

f. *Cevâmi’u ahhâri’l-ümem mine’l-arabi ve’l-acem*: Bekir b. Abdullah’ın eserinde müellife atfettiği bir eserdir.²¹

13 Hanefî, *el-Cem’u beyne’l-fetvâ ve’l-takvâ fî muhimmâti’l-dîni ve’l-dünyâ* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 2b.

14 *Makamatü’l-Hanefî ve İbn Nakiya ve gayruhüma*, 4.

15 Hanefî, *el-Cem’u beyne’l-fetvâ ve’l-takvâ fî muhimmâti’l-dîni ve’l-dünyâ* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 2b.

16 *Makamatü’l-Hanefî ve İbn Nakiya ve gayruhüma*, 8.

17 Hanefî, *el-Cem’u beyne’l-fetvâ ve’l-takvâ fî muhimmâti’l-dîni ve’l-dünyâ* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 2b.

18 Kevserî, *Makalatü’l-Kevserî*, 433.

19 *Makamatü’l-Hanefî ve İbn Nakiya ve gayruhüma*, 32.

20 *Makamatü’l-Hanefî ve İbn Nakiya ve gayruhüma*, 27.

21 Zeyd, *Tabakatü’n-nessabin*, 62.

B. Yazma Eserle İlgili Bilgiler

1. Kitabın İsmi

Tarih ve tabakat kitaplarının hepsinde eserin adı Cevâmi‘u‘l-fıkh olarak verilmektedir.²² Buradan anlaşıldığına göre tabakat müellifleri, kitabın tam ismi yerine eserin türünü zikrederek bir cem‘ kitabı olan eserimizi bu şekilde kaydetmişlerdir. Kevserî ise mezheplerin birbirine yaklaştırılması üzerine yazdığı makalede eserin adını “*el-Cem‘u beyne‘t-takvâ ve‘l-fetvâ fî muhimmâti‘d-dîni ve‘d-dünyâ*” diye;²³ Allâme İsmail Sâib Sencer ile ilgili yazdığı makalede ise eserin adını “*el-Cem‘u beyne‘l-fetvâ ve‘t-takvâ fî muhimmâti‘d-dîni ve‘d-dünyâ*” olarak vermektedir.²⁴ Kevserî ilk makalesinde fetva ile takva kelimesinin sırasını karıştırmış olmalıdır. İkinci makalesinde ise yazma nüshadaki ismine uygun şekilde eserin adını doğru zikretmiştir.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 935 numarada tek nüsha olarak kayıtlı bulunan eserin adı burada “*Cem‘u beyne‘l-fetâvâ ve‘t-takvâ*” şeklinde yanlış kaydedilmiştir.²⁵ Halbuki eserin ismi, ilgili nüshada açık bir şekilde “*el-Cem‘u beyne‘l-fetvâ ve‘t-takvâ fî muhimmâti‘d-dîni ve‘d-dünyâ*” olarak okunmaktadır.²⁶ Dolayısıyla bu çalışmada da nüshada yazan şekli esas alınmıştır.

2. Kitabın Mukaddimesi, Tertibi ve Ferağ Kaydı

Eserin mukaddimesi, kitabın başından itibaren altı varak devam etmektedir. Müellif burada Allah’a hamdedip Hz. Peygamber’e (sav) salat u selam getirerek klasik bir giriş yaptıktan sonra eserin içeriğine dair bilgiler vermektedir. Müellif, muhtemelen kendisinin yazmış olduğu ilmi öven 11 beyitlik bir şiiri de mukaddimenin başına koymuştur. Sonrasında ise dîni ve dünyevî hükümleri kapsayan ilimleri bu kitapta bir araya getirdiğini ve kitaba “*el-Cem‘u beyne‘l-fetvâ ve‘t-takvâ fî muhimmâti‘d-dîni ve‘d-dünyâ*” ismini verdiğinden bahsetmektedir. Bundan sonra ise ayrıntılı olarak kitabın içeriği ve tertibi hakkında bilgiler vermekte ve akla gelebilecek itirazlara cevaplar getirerek mukaddimeyi sonlandırmaktadır.

Müellif, mukaddimede eserin içeriğine dair tek tek başlıklar vermektedir. İncelenen eser, üç ana bölümden²⁷ ve bu bölümlerin altında kısımlardan meydana gelmektedir. İlk bölüm ilimlere genel bir giriş mesabesinde on kısımdan; ikinci bölüm ilm-i zâhir olan fıkhla ilgili olup yirmi kısımdan; son bölüm ise ilm-i batınla ilgili olup mühlikât ve münciyâtı kapsayan yirmi kısımdan oluşmaktadır. Son ana bölümün kısımlarından yedisini açıkladıktan sonra devamındaki sayfanın silik çıkması nedeniyle kalan son on üç kısım tespit edilememiştir. Kitabın ikinci cildine ulaşılammış olması sebebiyle de bu kısımlarda müellifin hangi konuları ele aldığı incelenememiştir. Son olarak müellifin mukaddimenin ardından bu

22 Kureşi, *el-Cevâhirü‘l-mudiyye fî tabakati‘l-Hanefiyye*, 2/259; Temîmî, *Tabakatü‘s-seniyye fî teracimi‘l-hanefiyye*, 4/78; Çelebi, *Süllemü‘l-vüsûl ilâ tabakâti‘l-fuhûl*, 2/171; Çelebi, *Keşfü‘z-zunûn an esâmi‘l-kütüb ve‘l-fünûn*, 1/611, 2/1386; Paşa, *Hediyetü‘l-arifin esmaü‘l-müellifin ve asarü‘l-musannifin*, 2/396.

23 Kevserî, *Makalatü‘l-Kevserî*, 124.

24 Kevserî, *Makalatü‘l-Kevserî*, 433.

25 Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, “Katalog Tarama” (Erişim 20 Ocak 2020).

26 *Makamatü‘l-Hanefî ve İbn Nakiya ve gayruhüma*, 2.

27 Müellif, bu ana bölümlere “kutup” adını vermiştir. (el-kutbu‘l-evvel, el-kutbu‘s-sâni, el-kutbu‘s-sâlis)

fihrîst şeklindeki bilgileri eserin başında zikretmesi o dönemdeki eserler arasında çok nadir rastlanan bir telif şeklidir.

Kitabın içeriği müellifin oluşturduğu şekliyle şu şekildedir:²⁸

Birinci Kutup: İlim, Ulema, Akıl, Ruh, Nefis ve Bunlarla İlgili Konular	
1. Kısım	İlmin ve fıkhnın fazileti ve farz-ı kifaye olan ilimler
2. Kısım	İlimlerin kısımları
3. Kısım	Dört mezhep imamının menkıbeleri ve özellikleri
4. Kısım	Din ve dünya alimleri ile aralarındaki farklar
5. Kısım	İlim öğrenmenin ve öğretmenin edebi
6. Kısım	İlmi öğrenenin ve öğretmenin edebi
7. Kısım	Akıl ve önemi, fazileti, hakikati, tanımı ve tefsiri
8. Kısım	Ruh ve manası
9. Kısım	Kalp ve acâibi
10. Kısım	Nefsin manası ve riyazetü'n-nefs
İkinci Kutup: Fıkhn Adı Verilen İlm-i Zâhir Hakkındadır	
1. Kısım	Taharet meseleleri
2. Kısım	Namaz ve namazla ilgili tüm konular
3. Kısım	Zekât, öşür, haraç, sadaka-i fitir
4. Kısım	Oruç, itikâf ve faziletleri
5. Kısım	Hac ve umre menâsiki
6. Kısım	Cihat, siyer, cizye ve emân konuları
7. Kısım	Kur'an tilaveti ve edebi
8. Kısım	Nikah ve nikahla alakalı tüm konular
9. Kısım	Yeminler, adaklar ve kefâretler
10. Kısım	Bey', selem, sarf, icare, mudârebe, mukâraza, şirket ve ilgili konular
11. Kısım	Helaller, haramlar, hazr ve ibaha
12. Kısım	Kaçmış köle, mefkûd, lakît ve lukata
13. Kısım	Vedia, ariyet, havale, vekâlet ve kefâlet
14. Kısım	Hediye, hibe, sadaka, karz ve vakıf
15. Kısım	İhya-ı mevât, müzâraa, muâmele, müsâkât ve ikta araziler
16. Kısım	Kısmet, şüf'a ve sulh
17. Kısım	Av ve kurbanlar
18. Kısım	İmâre, kadâ, hükümet ve dava
19. Kısım	Emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker
20. Kısım	İkrar, vasiyet, ferâiz ve önemi

28 Hanefî, *el-Cem'ü beyne'l-fetvâ ve'l-takvâ fi muhimmati'd-dini ve'd-dünyâ* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 5a-7b.

Üçüncü Kutup: İlm-i Muâmele Adı Verilen İlm-i Bâtın Hakkındadır	
1. Kısım	Bakma ve cinsel şehvet ile açlığın fazileti
2. Kısım	Dilin afetleri
3. Kısım	Gazap, kin ve hasedin zemmedilmesi ve kesilmesi
4. Kısım	Dünyanın zemmedilmesi
5. Kısım	Mal sevgisinin zemmedilmesi
6. Kısım	Cömertlik ve cimrilik
7. Kısım	Ahlâk-ı memdühe (Ahlâk-ı Nebevî)

Eserin sonunda muhtemelen bir ferağ kaydı bulunmaktadır. Aşağıda aktarıldığı üzere ilk cildin sonunda yine ferağ kaydı denilebilecek bir kaydın bulunması bu ihtimali akla getirmektedir. Ancak ikinci cilde ulaşılamadığı için bu kayıt tespit edilememiştir. İlk cildin sonundaki kayıt ise şu şekildedir ve burada müellifin kendi ismiyle birlikte istinsah tarihi de yazılıdır:

تم التمهيد الأول من كتاب الجمع بين الفتوى والتقوى في مهمات الدين والدنيا ويتلوه القسم الثامن في مسائل
كتب النكاح والطلاق والعنق وأخواتها وكتب مؤلفه وكاتبه صاعد بن أحمد الرازي الحنفي الأراطي في غرة عشر ... عظم
الله بركته من شهر سنة سبعين وخمسائة.
والحمد لله رب العالمين والصلاة على محمد سيدنا ونبيِّنا وآله وصحبه أجمعين.

4. Eserin Nüshası

Bu çalışmada incelenen “*el-Cem ‘u beyne ‘l-fetvâ ve ‘l-takvâ fî muhimmâti ‘d-dîni ve ‘d-dünyâ*” adlı eser tek nüsha olarak elimizde bulunmaktadır. Nüsha, Kastamonu İlk Halk Kütüphanesinde KHK935 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Daha önce zikredildiği gibi eserin adı kütüphanede asıl şekliyle farklı olarak kaydedilmiştir.

Nüsha müellifin açıkça belirttiği üzere hicrî 570 senesinde Rakka’da kaleme alınmıştır.²⁹ Arapça telif edilmiş olan eserde kullanılan yazı talik kırmasıdır. Toplamda iki cilt olduğu anlaşılan eserin³⁰ ilk cildi tam olup 180 varaktan oluşmaktadır. İkinci cildine ise daha önce açıklandığı üzere ulaşılamamıştır.

Eserin üslubu, yazı tipi ve kenarlarındaki notlar dikkatle incelendiğinde nüshanın müellif nüshası olduğu anlaşılmaktadır. Eserin üzerindeki kayıtlardan müellifin, eseri telif ettikten sonra bizzat kendisinin Rakka Camiinde ders halkasında okuttuğu anlaşılmaktadır. Kenarlardaki sema kayıtları buna işaret etmektedir.³¹ Düzenli bir şekilde bu kayıtlar devam etmektedir.

29 Hanefî, *el-Cem ‘u beyne ‘l-fetvâ ve ‘l-takvâ fî muhimmâti ‘d-dîni ve ‘d-dünyâ* (Kastamonu İlk Halk Kütüphanesi, KHK935), 179a.

30 Zahid el-Kevserî de makalesinde eseri Kastamonu kütüphanesinde iki cilt halinde gördüğünü ifade etmektedir. Bkz.: Kevserî, *Makalatü ‘l-Kevserî*, 437.

31 Sema kayıtlarından biri şu şekildedir: “بلغ السماع بقراءة مصنفه في المجلس الثاني بجامع الرقة المحروسة” Bkz.: Hanefî, *el-Cem ‘u beyne ‘l-fetvâ ve ‘l-takvâ fî muhimmâti ‘d-dîni ve ‘d-dünyâ* (Kastamonu İlk Halk Kütüphanesi, KHK935), 13a.

Toplamda yalnızca ilk ciltte 27 adet sema kaydı tespit edilmiştir.³² Bu kayıtlar oturum oturum numaralandırıldığı için toplamda 31 adet kayıt bulunması gerekmektedir. Çünkü 174b numaralı varakta bulunan sema kaydında o oturumun otuzuncu oturum olduğu yazılıdır.³³ Cildin sonunda sema kaydı olmadığına göre ilk cilt yapılan son oturumla toplamda 31 oturumda bitirilmiş olmalıdır. Dolayısıyla 4 adet sema kaydı ya silinmiş ya da unutulmuş kayıt konulmamış olmalıdır.

5. Eserin Üzerindeki Kayıtlar

Eserin üzerinde çok kıymetli kayıtlar bulunmaktadır. Bizzat müellif tarafından ders halkasında okutulduğundan sema ve kıraat kayıtları başta olmak üzere birçok tashih kaydı da bulunmaktadır. Bunun dışında kenarlarda birçok haşiye ve talikat da bulunmaktadır. Muhtemelen okuturken aklına gelen ya da eksik kaldığını düşündüğü bilgileri müellif daha sonra talik ya da hâmiş olarak kayda geçirmiştir. Bunlar dışında eserde mukabele, icazet, vakıf gibi başka herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Bunlara ilaveten nüshanın ilk sayfasında “من كتب محمد بن الضرير” (Muhammed b. Darîr’in kitaplarındandır) şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.

6. Eserin Muhtevâsı

Eser, üç ana bölümden (kutup) meydana gelmektedir. Her bir bölümde temel bir konu ele alınmış ve ayrıntısıyla işlenmiştir. İlk bölümde ilim konusu ele alınmıştır. İlimin fazileti, kısımları, ilim öğretmenin ve öğrenmenin edebi, öğrenen ve öğretmenin edebi, akıl, ruh ve nefis gibi kavramlar etrafında ilimle ilgili toplamda on kısımdan oluşan bir giriş yapılmıştır.

İkinci bölüm ise fikhın ele alındığı bölümdür. Burada müellif, klasik fıkıh kitaplarında ele alınan konuları kendi üslubunca ele almış ve takva-fetva boyutunu incelemiştir. İbadet konularından başlayarak neredeyse bir fıkıh kitabında işlenen konuların hepsine eserinde yer vermiştir. Burada toplamda yirmi kısım halinde konuları ele almıştır. Herhangi bir meselede farklı görüşler bulunuyorsa bunlardan birini ya da bazılarını fetvanın gereği; diğerini de takvanın gereği olarak görmüş, böyle farklı görüşleri de bir araya getirmiş ve uzlaştırmıştır. Eserin ilk cildi bu bölümün yedinci kısmı olan “Kur’an tilaveti ve edebi” konusuyula sona ermektedir. Bundan sonraki konular, müellifin mukaddimede zikrettiği kitabın içeriğine ait bilgiler üzerinden tespit edilmiştir.

Son bölümde müellif, mukaddimede bilgileri anlaşıldığı kadarıyla batınî ilimlere ait konulara yer vermiştir. Bu bölümdeki bilgileri müellif yirmi kısımda ele aldığını mukaddimede belirtmekle birlikte mukaddimenin o kısmındaki silik yazılar ve eserin ikinci cildine ulaşılammış olması nedeniyle bu bölümün yedinci kısmından sonraki kısımların başlığı ve içerikleri tespit edilememiştir.

32 Hanefî, *el-Cem’u beyne’l-fetvâ ve’l-takvâ fi muhimâmî’ d-dîni ve’ d-dünyâ* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 13b, 15a, 24a, 33b, 39b, 46a, 53b, 58b, 62b, 66b, 73b, 79a, 87a, 94a, 97a, 102b, 110a, 113b, 117b, 121a, 124b, 131b, 136a, 145b, 157a, 165b, 174b.

33 Hanefî, *el-Cem’u beyne’l-fetvâ ve’l-takvâ fi muhimâmî’ d-dîni ve’ d-dünyâ* (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935), 174b.

Kevserî de makalesinde eserin muhtevası ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“*Kitap, izahı uzun sürecektir harika bir düzenle, ilim, amel ve ahlâkın kısımlarını ihtivâ ediyor; bu imamın görüşünü fetvânın gereği, şu imamın görüşünü takvânın gereği kabul etmek suretiyle, imamların ihtilâflı görüşlerini uzlaştırıyor.*”³⁴

Teşekkür: Bu çalışmayı hazırlama esnasında nüshadan haberdar olmamı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Musa Alak hocama ve çalışmanın son halini alma noktasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ahmet Hamdi Furat hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Çelebi, Hacı Halife Mustafa b Abdullah Katib. *Keşfü 'z-zunûn an esâmî 'l-kütüb ve 'l-finûn*. Tahran: Mektebetü'l-İslamiyye, 1967.
- Çelebi, Hacı Halife Mustafa b Abdullah Kâtib. *Süllemü 'l-vüsûl ilâ tabakâti 'l-fuhûl*. İstanbul: Ma'hedü'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Arabiyye İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2010.
- Hanefî, Sâ'id b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Cem 'u beyne 'l-fetvâ ve 'l-takvâ fî muhimmâti 'd-dîni ve 'd-dünyâ*. Kastamonu: Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, KHK935, 1a-182b.
- Kevseri, Muhammed Zahid. “İlmin Kaybı: Allâme İsmâil Sâib Sencer”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. Trc. Musa Alak. 12 (2018): 495-506.
- Kevseri, Muhammed Zahid. *Makalatü 'l-Kevseri*. Humus: Ratib Hakimi, 1968.
- Kureşi, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b Muhammed. *el-Cevâhirü 'l-mudîyye fî tabakati 'l-Hanefiyye*. Kahire: İsa el-Babi el-Halebi, 1978.
- Makamatü 'l-Hanefi ve İbn Nakiya ve gayruhüma*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil, 1331.
- Öngören, Reşat. “Sühreverdî, Ebü'n-Necîb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/35-36. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Özel, Ahmet. “Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/479-480. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Paşa, Babanzade Bağdatlı İsmail. *Hediyyetü 'l-arifin esmaü 'l-müellifin ve asarü 'l-musannifin*. Tahran: Mektebetü'l-İslamiyye, 1967.
- Temîmî, Takıyyüddin b Abdülkadir et-Temîmî el-Gazzi. *Tabakatü 's-seniyye fî teracimi 'l-hanefiyye*. Riyad: Dârü'r-Rifai, 1983.
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, “Katalog Tarama” (Erişim 20 Ocak 2020) <http://yazmalar.gov.tr/eser/cemu-beynel-fetava-vet-takva/82864>.
- Zeyd, Bekr b. Abdullah Ebü. *Tabakatü 'n-nessabin*. Riyad: Dârü'r-Reşid, 1987.

34 Kevseri, *Makalatü 'l-Kevseri*, 437.